

Алена Ляшкевіч ♦ Alena Leshkevich

Варшаўскі ўніверсітэт, Польшча

University of Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8376-7736>

e-mail: alena.i.leshkevich@gmail.com

Апісанне вяселля ў рамане Фларыяна Чарнышэвіча *Nadberezyńcy* як этнаграфічная крыніца¹

*The Wedding Scene in Florian Czarnyszewicz's Novel NADBEREZYŃCY
as an Ethnographic Source*

*Opis wesela w powieści Floriana Czarnyszewicza NADBEREZYŃCY jako
źródło etnograficzne*

ABSTRACT: This article analyses the description of a wedding in the novel *Nadberezyńcy* (1942) by the Polish writer Florian Czarnyszewicz (1900–1964), born in eastern Belarus. According to the plot, the wedding ceremony takes place in 1918 in the village of Smolarnia, inhabited by petty nobility. The prototype of Smolarnia was the village of Peresieka, where the writer lived from 1911–1920. The village of Peresieka no longer exists; its closest present-day equivalent is the village of Ubołoć in the Kličaŭ district (Mahilioŭ region, eastern Belarus). This article, having established the place and time of the wedding ritual described by Czarnyszewicz, compares the writer's description with data from ethnographic sources. For the comparative analysis, the article focuses on elements that most clearly reflect the regional specificity of the wedding (songs), as well as the *pasad* – a part of the ritual that could take place differently at petty nobility and peasant weddings. This analysis demonstrates that in the novel *Nadberezyńcy*, set in eastern Belarus, the author also uses ethnographic details from western Belarus, where he lived in the early 1920s.

KEYWORDS: family rituals, wedding, wedding songs, Florian Czarnyszewicz, Belarusian Poles, petty nobility.

¹ Артыкул напісаны падчас рэалізацыі стыпендыі фонду Цяшкоўскага (Fundacja Augusta hr. Cieszkowskiego).

Уступ

У гэтым артыкуле аўтарка спрабуе адказаць на пытанне, наколькі раман Фларыяна Чарнышэвіча (1900–1964) *Надбярэзінцы* (1942) можна лічыць этнаграфічнай крыніцай пра жыццё ўсходнебеларускай дробнай шляхты. Дзеля гэтага аналізуецца апісанне вяселля (яго абрадавай часткі і тэкстаў вясельных песень) у творы. Згодна з сюжэтам, вяселле адбываецца напярэдадні Вялікага посту (то бок у лютым) 1918 г. у Смалярні, роднай вёсцы маладой, шляхцянкай Ганны Пятроўскай, недалёка ад мястэчка Вонча, прататыпам якога ў рамане стаў г. Клічаў Магілёўскай вобласці. Пад назвай Смалярня ў рамане апісваецца шляхецкая вёска Перасека². Малады, адпаведна сюжэту рамана, – шляхціц Іпаліт Вяндлінскі з в. Мурашкі³ пад Бялынічамі. Родныя вёскі жаніха і нявесты знаходзяцца на адлегласці каля 50 км. Да моманту сватання маладыя ні разу не бачыліся. У вяселлі ўдзельнічаюць родныя і сябры з абодвух бакоў.

Апісанне давясельнай і ўласна вясельнай частак абраду⁴ займае 15 раздзелаў рамана. Назвы некаторых з іх маглі б пасаваць для этнаграфічнай літаратуры: *Swaty, Zaręczyny, Panieński wieczór, Błogosłowieństwo, Korowaj* [Czarnyszewicz 2016: 247–303]. Большасць апісаных этапаў⁵ характэрныя для ўсёй тэрыторыі Беларусі, але ў розных рэгіёнах яны былі акцэнтаваныя ў рознай ступені. У апісанні Ф. Чарнышэвіч выразна зазначае, якія з частак вясельнага абраду паходзяць са Смалярні, а якія – з-пад Бялынічаў. Па ініцыятыве родных маладога з-пад Бялынічаў адбываецца пасад маладой на дзяжу; яны ж выконваюць песню „Da odkryciaż, rakażyciaż! / Da sztoż tam za grafinią”. Асноўная частка вяселля адбываецца на ўзор, прыняты ў Смалярні, але родныя маладога актыўна ўдзельнічаюць на ўсіх этапах, з чаго можна зрабіць выснову, што вясельныя звычаі ім знаёмыя і пад Бялынічамі былі падобныя.

Істотная частка апісання вяселля – пададзеныя аўтарам тэксты вясельных песень. Яны ў большай ступені, чым апісанне абрадавай часткі, адлюстроўваюць рэгіянальную спецыфіку цырымоніі. Параўноўваючы

² Чарнышэвіч не даваў у сваіх раманах сапраўдных назваў малых населеных пунктаў, якія мелі рэальныя прататыпы ў яго родных мясцінах, акрамя некаторых вёсак пад Бабруйскам [Bajków, Maksimiuk 2024: 248–249, 260–263]. Затое ў яго творах фігуруюць пад уласнымі назвамі Магілёў, Бабруйск, Рагачоў, Бялынічы, Варшава.

³ Рэальную вёску-прататып Мурашак пакуль што ўсталяваць не атрымалася [Bajków, Maksimiuk 2024: 264]. Цяперашні Бялыніцкі раён суседнічае з Клічаўскім.

⁴ Выкарыстана тэрміналогія Л. Малаш [1989b: 126].

⁵ Акрамя выпякання каравая, якое не зафіксавана ў некаторых мясцовасцях Паўночнай Беларусі [Варфаламеева 2017: 13].

вясельныя песні, прыведзеныя Чарнышэвічам, з тэкстамі з навуковых этнаграфічных зборнікаў, дзе пазначана месца запісу, можна даведацца, ці сапраўды пісьменнік узгадаў песні са сваіх родных мясцін. Пішучы раман *Надбярэзінцы ў эміграцыі*, ён мог выкарыстаць дэталі, характэрныя для Заходняй Беларусі, дзе жыў на пачатку 1920-х і дзе прайшло яго ўласнае вяселле, альбо дэталі з вяселляў палякаў, якія назіраў у Аргенціне⁶. Для параўнання былі выкарыстаны агульнабеларускія зборнікі і даследаванні [Гілевіч 1979; Захарава 1984; Варфаламеева 2017], у т. л. кнігі, прысвечаныя вяселлю, серыі “Беларуская народная творчасць” [Цвірка і інш. 1978; Малаш і інш. (рэд.) 1981; Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988], рэгіянальныя фальклорныя зборнікі [Варфаламеева 1998; Варфаламеева (рэд.) 2006; Варфаламеева (рэд.) 2010; Новак 2010; Новак (рэд.) 2014], палявыя запісы аўтаркі і іншых даследчыкаў⁷. Варыянты песні *W zielonym gaiczku kanarejek nuci* зафіксаваны ў зборніках польскага фальклору [Mazurowski 1927; Dworakowski 1935; Skwarczyński 1984; Cieśluk 2013; Majchrzak 2014; Szymańska i in. (red). 2016].

Для параўнання выкарыстаны этнаграфічныя матэрыялы, запісаныя ад вяскоўцаў, якія з’яўляюцца і нашчадкамі сялян, і дробнай шляхты, і каталіцкага, і праваслаўнага веравызнання. Такі падыход апраўданы адсутнасцю навуковых этнаграфічных публікацый пра ўсходнебеларускую дробную шляхту і блізкасць яе ладу жыцця да сялянскага. Вясельныя песні – архаічны і ў той жа час досыць устойлівы жанр беларускага фальклору. Таму здаецца апраўданым параўноўваць апісанне вяселля ў Ф. Чарнышэвіча, якое, згодна з сюжэтам рамана, адбываецца ў 1918 г., як з больш раннімі, так і з больш познімі этнаграфічнымі крыніцамі.

У пошуках адпаведнікаў тэкстаў вясельных песень, пададзеных Ф. Чарнышэвічам, прааналізаваныя крыніцы з усёй Беларусі, з асаблівай увагай да запісаў з яго родных мясцін у шырокім сэнсе – Клічаўскага і суседніх раёнаў, гістарычных Бабруйскага, Ігуменскага і суседніх павеатаў. Каштоўнымі былі таксама звесткі з паўночна-заходняй Беларусі (гістарычнай Віленшчыны), дзе Ф. Чарнышэвіч жыў у 1921–1924 гг.

⁶ У рамане *Losy Pasierbów*, які лічыцца заснаваным на рэальных падзеях, хоць і не дакументальным, як *Nadbereżyńcy*, Чарнышэвіч згадвае вяселле, якое наведваў у Аргенціне галоўны герой [Czarnyszewicz 2017: 100–110]. Аўтар не падае тэкстаў вясельных песень. Магчыма, у Аргенціне іх не спявалі, бо вяселле выглядае вельмі скарочаным: вячканне, збор грошай для маладых, прамова на іх добрае жыццё, танцы.

⁷ Запісы былі зробленыя ў 2011 г. падчас экспедыцыі Рэспубліканскага моладзевага грамадскага аб’яднання “Студэнцкае этнаграфічнае таварыства” (далей СЭТ). Некаторыя архіўныя матэрыялы СЭТ у гэтым артыкуле ўпершыню ўводзяцца ў навуковы абарот.

Фларыян Чарнышэвіч і яго *Надбярэзінцы*

Для разумення кантэксту рамана істотная біяграфія пісьменніка. Фларыян Чарнышэвіч нарадзіўся ва Усходняй Беларусі, на хутары Тучы Бабруйскага павета⁸ ў сям'і дробнай засцяпковай каталіцкай шляхты, якая лічыла сябе палякамі. У 1911 г. сям'я пераехала ў “польскую” (шляхецкую) вёску Перасека⁹. Будучы пісьменнік вучыўся па-руску ў школе ў Клічаве і ў гарадскім вучылішчы ў Бабруйску, а польскую мову вывучыў у падпольных польскіх школах. Потым ён сам выкладаў у такіх школах. У яго сям'і, хутчэй за ўсё, размаўлялі на мяшанцы беларускай і польскай моў. Ф. Чарнышэвіч удзельнічаў у польска-савецкай вайне як разведчык і жаўнер, служыў у паліцыі ў Бабруйску.

Пасля падпісання Рыжскай мірнай дамовы ў 1921 г. Ф. Чарнышэвіч пакінуў родныя мясціны, працаваў паліцыянтам у мястэчку Войстам¹⁰. У 1922 г. ажаніўся са Станіславай Плёска з недалёкай ад Войстама в. Навасады¹¹. Пасля звальнення з паліцыі спрабаваў зарабляць на жыццё, дапамагаючы сялянам у складанні афіцыйных дакументаў, але ў 1924 г. па эканамічных прычынах разам з сям'ёй эміграваў у Аргенціну, дзе працаваў на складзе бойні ў Берыса. Быў актыўным удзельнікам Саюза палякаў у Аргенціне. Памёр у 1964 г. у г. Вілья Карлас Пас, дзе і пахаваны. На яго магіле зроблены надпіс „Soldado, Obrero, Escritor y Patriota Polaco” (Жаўнер, рабочы, пісьменьнік і польскі патрыёт).

У эміграцыі Ф. Чарнышэвіч напісаў па-польску раманы *Nadberezyńcy* (*Надбярэзінцы*¹², 1942), *Wicik Żywica* (1953), *Losy pasierbów* (1958) і *Chłopczy z Nowoszysek* (1963). Дзеянне двух першых твораў адбываецца ва Усходняй Беларусі, трэцяга – у Аргенціне, а чацвёртага – на Віленшчыне, дзе пісьменнік працаваў у паліцыі. Лічыцца, што ў аснову сюжэтаў лёг жыццёвы досвед самога аўтара. У раманах шмат этнаграфічных дэталей. Пісьменнік дастаткова доўга жыў і ва ўсходняй, і ў заходняй частках Беларусі, каб добра ведаць мясцовыя рэаліі¹³. Варта падкрэсліць, што і ва Усходняй, і ў Заходняй Беларусі Ф. Чарнышэвіч меў магчымасць назіраць чужыя вяселлі. Яго ўласнае вячанне адбылося, верагодна,

⁸ Ужо не існуе; бліжэйшыя вёскі – Бёрда і Перасопня Клічаўскага раёна Магілёўскай вобласці, Усходняя Беларусь.

⁹ Ужо не існуе; цяпер – тэрыторыя Клічаўскага раёна, бліжэйшая вёска – Убалаць.

¹⁰ Цэнтр гміны ў Свянцянскім павеце, недалёка ад Смаргоні; цяпер вёска ў Смаргонскім раёне Гродзенскай вобласці, Заходняя Беларусь.

¹¹ Гміна Войстам; цяпер у складзе Вілейскага раёна Мінскай вобласці.

¹² Выдадзены па-беларуску ў 2017 г.

¹³ Даведацца больш пра жыццёвы шлях творцы можна ў кнізе *Florian Czarnyszewicz. Biografia*, t. 1: *Znad Berezyny nad La Platę* [Bajków, Maksimiuk 2024].

у капліцы ў Войстае [Bajków, Maksimiuk 2024: 102], а працяг шлюбнай цырымоніі – хутчэй за ўсё, у цешчы ў Навасадах.

Дзеянне рамана *Nadberezyńcy* адбываецца ў 1911–1920 гг. у родных мясцінах аўтара. Падзагалолак твора – “powieść w trzech tomach osnuta na tle prawdziwych wydarzeń”. Асновай тэксту сталі ўспаміны пісьменніка, якія ён запісваў ужо ў эміграцыі [Янучонак 1952: 321; Bajków, Maksimiuk 2024: 247–251], то бок ад падзей, адлюстраваных у рамане, прайшло мінімум ад чатырох да трынаццаці гадоў, а ад апісанага вяселля, якое нібыта адбылося ў 1918 г., – мінімум шэсць гадоў. На пачатку 1940-х раман быў гатовы і пачалася праца над яго выданнем. Твор выйшаў у 1942 г. у Буэнас-Айрэсе [Bajków, Maksimiuk 2024: 273–279]. Даследчыкі адзначаюць дакументальную вартасць твораў Чарнышэвіча [Zadencka 1995: 31; Міхайлец 2017: 197]. Але *Nadberezyńcy* – гэта ў першую чаргу мастацкі твор. Як адзначаюць біёграфы пісьменніка, “fabuła stanowiła fikcję literacką, a nie reportaż historyczny”; згадваюць таксама магчымыя недакладнасці ў дэталях і храналогіі падзей у рамане [Bajków, Maksimiuk 2024: 250–251]. Верыфікацыя этнаграфічных дэталей апісання вяселля ў рамане *Nadberezyńcy* наблізіць нас да лепшага разумення ступені дакументальнасці твораў Чарнышэвіча.

Абрадавая частка вяселля: пасад

Апісанне абрадавай часткі вяселля ў Ф. Чарнышэвіча складаецца са шматлікіх элементаў, вядомых па апісаннях пераважна сялянскіх шлюбных цырымоній па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Складана казаць пра іх усходнебеларускую спецыфіку, таму абмяжуемся толькі асобнымі заўвагамі аб апісанні пасаду маладой, якое, магчыма, адлюстроўвае розніцу між шляхецкім і сялянскім вяселлем.

Па сюжэце рамана кабеты з бялыніцкай шляхты, якая была больш беларусізаванай і мела лад жыцця, бліжэйшы да сялянскага, у адрозненне ад шляхты са Смалярні, якая мацней трымалася шляхецкіх звычаяў і польскасці, хацелі, каб нявеста села на дзяжу, пакрытую абрусом. Такім чынам маладая паказала б, што яна цнатлівая. Ганка Пятроўская не хацела гэтага рабіць, аргументуючы, што ў Смалярні няма такога звычаю:

– Ja nie będę siadała; u nas nie ma takiego zwyczaju – zaprotestowała Hańka wstawszy.

– Ni będziesz siadać?! Znaczyć winowata – boisz si! Znaczyć ty w chacie pa polsku pnieszsia, a za wuhłami z chłopcami treszisia?! Hetkajaz z ciebie Palaczka?! – podjęty wrzask białynieckie baby [Czarnyszewicz 2016: 261].

Далей Ганка ўсё ж сядзе на дзяжу, але ўспрымае гэта як абразу для сябе. Яна ў слязах просіць бацьку дазволіць ёй не выходзіць замуж за Іпаліта Вяндлінскага і кампенсаваць бялынічцам выдаткі на вяселле. Пасля доўгіх угавораў, аднак, едзе да шлюбу.

Гэты эпізод дазваляе паставіць пытанне адрозненняў шляхецкіх звычаяў ад сялянскіх і розніцы між шляхтай з розных мясцовасцей. Апрача пасаду, больш ніякіх грунтоўных адрозненняў у вясельным абрадзе шляхты са Смалярні і з-пад Бялынічаў Ф. Чарнышэвіч не прыводзіць. Варта адзначыць, што сяданне нявесты на дзяжу зафіксавана ў крыніцах канца XIX ст. у розных рэгіёнах Польшчы пад назвай *posadziny* [Гура 2009]. У Мазовіі быў вядомы звычай *rozpleciny*, падчас якога маладая сядзела на дзяжы. Як адзначыў С. Дваракоўскі ў 1935 г., у дробнай шляхты “*ów zwyczaj zupełnie zarzucono, pozostała tylko sama nazwa*”, а ў сялянскіх вёсках традыцыя захавалася [Dworakowski 1935: 68].

Трансфармацыю пасада маладой у побыце заходнебеларускай шляхты ў другой палове XIX ст. апісвае Міхал Федароўскі: у сялян цнатлівую маладую саджалі на пакрытую кажухом дзяжу, а тую, што страціла “дзявоцкую красу” – на табурэтку, у той час як у шляхты Ваўка-выскага павета, адпаведна нататкам этнографа, датаваным 1878 г., “маладую заўсёды саджаюць на крэсле, накрытым футрам. Толькі ў ваколіцах г. Нараўкі ў шляхты датрымаўся звычай, што маладую саджаюць на дзяжы, накрытай футрам” [Цвірка і інш. 1978: 149–150].

У палескай дробнай шляхты таксама вясельныя звычаі змяняліся хутчэй, чым у навакольных сялян, застаючыся, тым не менш, пад уплывам сялянскага асяродку даволі архаічнымі. Этнограф С. Дваракоўскі ў 1939 г. пісаў:

Obrzędowość rodzinna p o l e s k i e ¹⁴ szlachty zagrodowej posiada dziś jeszcze wiele momentów archaicznych, niespotykanych w Polsce centralnej. Ogólny jej charakter jest „poleski”, t. zn. zarówno układ sytuacji obrzędowych, jak i ich przebieg jest niemal taki jak u chłopów-poleszuków. Są jednak i pewne, choć nieznaczne różnice.

Zwyczaje weselne szlacheckie są nieco bardziej ogładzone od włościańskich, gdyż szlachta w przeszłości była bezwątpienia elementem światlejszym od chłopów. Podlegała ona w silniejszym stopniu wpływowi ogólnopolskiego środowiska szlacheckiego i szlacheckiej kultury, niż warstwy włościańskie. Przy tym sama szlachta dbała zawsze o dystans dzielący ją od chłopów i chętnie przyjmowała wytwory „pańskie”. Jednym z takich jest np. „tort” weselny, który zastępuje chłopski „korowaj”. Oczywiście tort ów nie wiele różni się od korowaja, ale w rozmowie szlachcic zawsze podkreśla, że u nich na weselu nie piecze się k o r o w a j a, jak u chłopów, ale t o r t [Dworakowski 1939: 60–61].

¹⁴ Тут і далей выдзяленне С. Дваракоўскага.

Шукаючы адрозненні між шляхецкай і сялянскай шлюбнай цырымоніяй, апрача згаданага “торта” С. Дваракоўскі заўважыў адсутнасць у шляхты рытуальнага пераапраанання ў канцы вяселля. І сяляне, і шляхта спявалі тыя ж самыя песні, але даследчык адзначае розніцу ў манеры іх выканання: “Brak jednak w melodiach tych pieśni specjalnej krzykliwości, która cechuje melodie ze wsi włościańskich” [Dworakowski 1939: 68]. Даследаванні слядамі С. Дваракоўскага ў 2021 г. паказалі, што адрозненні між шляхецкімі і сялянскімі вясельнымі звычаямі амаль не захаваліся ні ў памяці нашчадкаў сялян, ні дробнай шляхты [Ляшкевіч 2022].

Што да пасада, то С. Дваракоўскі яго не апісвае, але падае тэкст вясельнай песні з в. Асавая Столінскага раёна, дзе ён згадваецца, з пазнакай “за сталом у маладой, перад шлюбам спяваюць” і адзначае, што гэту песню выконвалі і на шляхецкіх, і на сялянскіх вяселлях:

Da letiëły hùsońki czèrez sad,
kryknuły na diëwońku na posàd... [Dworakowski 1939: 62].

Падчас даследаванняў 2021 г. шляхцянка з вёскі Відзіборац, суседняй з Асавой, дзе была запісана песня, патлумачыла, што пасад не прадугледжваў сядання маладой на дзяжу:

Посад – это сажалы за стол, прымерно... пара молодая, там жэніх і невеста, і потым колы іх ужо садылы, это говорылы “дружка” – это подруга этое молодое, а “дружок” – это ўжэ был молодого друг. Оны прыежжалы до молодое, ужэ там это садылы іх [Ляшкевіч 2022: 246].

Мяркуючы па апісанні, тут ідзе размова пра сумесны пасад маладога і маладой, які Л. Малаш класіфікуе як асобны тып гэтага звычаю, не менш архаічны за пасад нявесты на дзяжу [Малаш 1989а; Малаш і інш. (рэд.) 1981: 34].

У вясельных песнях са зваротам да маладой, нахштальт той, што прыводзіць С. Дваракоўскі, альбо не раскрываецца, што такое *пасад*, альбо спяваецца толькі пра тое, чым ён засланы (кажух, коўдра, кавёр, падушачка, ручнічок), альбо згадваюцца іншыя прадметы (*крэслечка залатое*), але часам – дзежка [Малаш і інш. (рэд.) 1981: 268–481]. У песнях, запісаных у 2011 г.¹⁵ у Клічаўскім р-не, згадваецца *пасад*. У той жа экспедыцыі занатавана апісанне, як цнатлівая маладая на вяселлі сядала на дзяжу:

¹⁵ Такія песні зафіксаваны падчас экспедыцыі 2011 г., арганізаванай СЭТ, у в. Дзмітраўка і Заполле. Аўдыяфайлы ў архіве СЭТ: 110810_Rosica_Dzmitrauka_001, 110810_Rosica_Dzmitrauka_003, 110814_SHPIL_Zapolle, 110815_GE_01_Zapolle.

– Дзежка і кажух. Заўсёгда замуж ідзеш, вянок надзеваць – кажух, дзежка, і садзіся. А дзежка – яка дзежка, дзежка-хлебніца. Што хлеб пякуць. Вот накрываюць яе, дзежачку тую, хлебніцу. Накрываюць сьпецыяльнаю. Ды шчэ ў мяне дык і каруначкі я зьдзелала, і вышыла яе. І то хлеб тады накрываюць. Вот хлебніцу тую засцеляюць, а наверх – кажух. І маладая садзіся. Вот есьлі нячэсная, тады нельзя. Тады на дзежцы табе ніхто не дась. А есьлі маладуха, яна сама нячэсна, то яна кажа: “Мне дзежку не нясіце, не нада”. Эта правільна.

– І ні на што не садзілі яе тады, ні на лаўку, нікуды?

– На стулік, стулічак такі, толькі ж не на дзежку¹⁶.

Няма інфармацыі, што ў вёсках Клічаўскага р-на, дзе запісаны песні са згадкай пасада і апісанне абрада, жыла шляхта. Мяркуючы па тым, што на пачатку ХХІ ст. у родных мясцінах Ф. Чарнышэвіча нашчадкі сялян памятаюць пра пасады маладой, ён бытаваў і ў 1918 г., калі адбываецца вяселле, апісанае ў рамане *Надбярэзінцы*, прынамсі сярод сялян. Частка ўсходнебеларускай шляхты, як вынікае з сюжэта твора, у той час успрымала гэты звычай як не свой. Зыходзячы з гэтага, адмову гераніні сядзець на дзяжу можна тлумачыць сацыяльным чыннікам (пасады лічыўся нешляхецкім, сялянскім звычаем). Магчыма, мог адыграць ролю таксама рэлігійны фактар (пасады успрымаўся як праваслаўны звычай). Ускосна пацвярджае гэтыя высновы аргументацыя адмовы дзяўчат ад велікоднага пацалунка з хлопцамі ў іншай частцы рамана *Nadberezyńcy*:

– Chrystus zmartwychwstał!

– Prawdziwie wstał! – odpowiedzieli ludzie chorem.

Zaczęli ze sobą się witać. Niektórzy całowali się **zwyczajem ruskim**¹⁷. Chłopcy sypnęli do dziewcząt, domagając się wielkanocnego całusa. Ale te w większości broniły się przed tym zwyczajem, **nazywając go mużyckim** [Czarnyszewicz 2016: 77].

Сацыяльнае і рэлігійнае мяшаецца і праяўляецца ў апазіцыі шляхецкае-каталіцкае versus сялянскае-праваслаўнае і ў іншых частках рамана. Яшчэ адзін красамоўны прыклад – развагі герояў пра “праваслаўных палякаў”, якія пакінулі каталіцызм праз тое, што касцёл далёка ад іх вёсак, але гатовыя вярнуцца ў каталіцкую веру, калі пабудуюць касцёл

¹⁶ Зап. Г. Емялёва, Н. Шыманская і С. Шпілеўскі ў экспедыцыі СЭТ 2011 г. ад жанчын з в. Доўгае Клічаўскага р. Аўдыяфайл у архіве СЭТ 110811_Shpil_Douhaje_04.

¹⁷ Тут і ніжэй выдзяленне тлустым Алёны Ляшкевіч. На думку аўтаркі, у гэтым фрагменце “рускі” выкарыстоўваецца ў значэнні “праваслаўны”, як часта ў іншых частках рамана. Напрыклад:

– Ja ni ruski, ni polski. <...> Ojciec ruski, a matka polska

– Jeżeli wasz ojciec ruski, to was musieli chrzcić w cerkwi i wy też ruski [Czarnyszewicz 2016: 112].

у Вончы. Размову падсумоўвае фраза, у якой згадваецца знаўца каталіцкіх малітваў па мянушцы Кантычка, які ўбярэг шляхту-аднавяскоўцаў ад “ператварэння ў мужыкоў” (сялян): “Dobrze, że poszczęściło się dla nas swojego oto bohomoła mieć – zadrwił z Kantyczki, – a gdyby tak nie on, dawno by cała Smolarnia na muzyków się przewróciła” [Czarnyszewicz 2016: 74].

Вясельныя песні

У рамане *Nadberezyńcy* Чарнышэвіч падае фрагменты чатырох тэкстаў вясельных песень з наступнымі пачаткамі:

- „Chodźcie dziewczęta do chaty / Bo u Hańki piją swaty”;
- „W zielonym gaiczku kanarejek nuci. / Już twoje Haniczko panieństwo nie wróci”;
- „Da odkryciaż, pokażyciaż! / Da sztoż tam za grafinia”;
- „A my prosimy Hipolka z powagi, / Żeby nie było Hańce zniewagi” [Czarnyszewicz 2016: 253, 269, 271, 303].

Усе песні, апрача трэцяй, выконваюць жыхары Смалярні. Тэксты пададзены па-польску з дамешкам беларускіх слоў. Трэцюю песню спяваюць родныя маладога з-пад Бялынічаў. Чарнышэвіч адзначае, што бялыніцкая шляхта размаўляла па-беларуску, а польскую мову ведала значна горш за жыхароў Смалярні. Усе песні, апрача першай, маюць адпаведнікі ў этнаграфічных крыніцах.

Песня *Chodźcie dziewczęta do chaty*

Першую вясельную песню Чарнышэвіч падае ў раздзеле *Zaręczyny*:

Chodźcie dziewczęta do chaty
Bo u Hańki piją swaty.
Piją, piją, przepijają,
Naszą Hańkę zaręczają.
Lecz my z tobą nie usiedziem,
Wódki twojej pić nie będziem.
Będziem śpiewać dla parady,
Doli prosić, dawać rady.
By ze ślubem nie spieszyła –
Wprzódty dobrze rozpatrzyła.
Rozpatrzyła, rozpytała,
Ludzi dobrych posłuchała.
Może twój Hipol pjanico,
Może wielki ładaczniczo.
Może baciara zadziraka,
Żonki będzie zabijaka.

[Czarnyszewicz 2016: 253]

У этнаграфічных крыніцах не атрымалася адшукаць песень, падобных да гэтага тэксту. На карысць таго, што аўтар мог яго папросту выдумаць, сведчыць выкарыстанне слова *baciar*¹⁸, якое на той час было новым ва Усходняй Беларусі [Bajków, Maksimiuk 2024: 260] і наўрад ці паспела б увайсці ў тэкст абрадавай песні.

Песня *W zielonym gaiczku kanarejek nuci*

Згодна з сюжэтам рамана, гэту песню выконвалі ў хаце бацькоў нявесты пасля вяртання з касцёла, калі маладыя і госці сядзелі пры сталае. Спявала “grono smolarzanek” – жанчыны з вёскі Смалярня, адкуль родам маладая [Czarnyszewicz 2016: 269].

Падобныя тэксты запісаны ў заходняй Беларусі: у Воранаўскім, Гродзенскім, Ваўкавыскім раёнах [*Polskie pieśni...* (online)]¹⁹, на Лідчыне [*Wesele kresowe* (online)]. Ёсць фіксацыі таксама на беларуска-польска-літоўскім памежжы: на Падляшшы [Szymańska i in. (red.) 2016: 81–83, 302–303] і ў Сувалкіі [Cieśluk 2013: 201]. Усе гэтыя песні – на мясцовых гаворках польскай мовы. Этнамузыкалаг Наста Някрасава, якая запісала варыянты аналізаванай песні на Гарадзеншчыне, заўважыла, што ў гэтым рэгіёне „pieśni w języku polskim są śpiewane zarówno przez Polaków mieszkających w Białorusi jak i Białorusinów, przez katolików i prawosławnych, przez osoby w różnym wieku i o różnym statusie społecznym, mające różne doświadczenie muzyczne” [*Polskie pieśni...* (online)].

Гэта назіранне не адносіцца непасрэдна да песні *W zielonym gaiczku kanarejek nuci*, але да ўсяго палявога матэрыялу аўтаркі, які ўлучае ў т. л. пазначаны тэкст.

Польскамоўныя варыянты песні *W zielonym gaiczku kanarejek nuci* з Падляшша запісаны ў вёсках, з якіх паходзяць і песні на мясцовых усходнеславянскіх гаворках. Варыянты гэтага тэксту зафіксаваны таксама ў розных частках Польшчы: на Любліншчыне, Куявіі, Кашубіі [Mazurowski 1927: 101; Szymańska i in. (red.) 2016: 83], у Вялікапольшчы [Majchrzak 2014: 144], Лодзьскім ваяводстве [Skwarczyński 1984: 343]. Таму праўдападобнай здаецца версія, што гэта агульнапольская песня, распаўсюджаная таксама ў заходняй Беларусі.

Параўнайма тэкст, які, згодна з раманам *Надбярэзінцы*, выконвалі ва ўсходняй Беларусі ў хаце маладой пасля вяртання з касцёла пасля шлюбу:

¹⁸ У львоўскай гарадской гаворцы – вулічны хуліган.

¹⁹ Адпаведныя песні можна знайсці на старонцы па інцыпіце „W zielonym gaiku”.

W zielonym gaiczku kanarejek nuci.
Już twoje Haniczko panieństwo nie wróci.
Nie wróci, nie wróci, bo wrócić nie może:
Dwa serca związane, wrzucono klucz w morze
[Czarnyszewicz 2016: 269]

І першыя радкі запісу з в. Падзітва Воранаўскага раёна:

W zielionym gaiku skowroneczek nuci,
Pamiętaj, dziewczyna, panienstwo nie wróci – 2.
Nie wróci, nie wróci i wrócić nie może,
Dwa serca związane, klucz rzucony w morze...
[Polskie pieśni... (online)]

Як бачым, тэксты даволі падобныя. Істотна параўнаць таксама прымеркаванасць песень да пэўнага моманту вясельнага абраду, якая можа адрознівацца ў розных мясцовасцях. Прымеркаванасць прыведзенага тэксту з в. Падзітва не пазначана. У Сувалкіі песню з такім тэкстам выконвалі на перадвясельным дзявочым вечары [Cieśluk 2013: 201], а на Падляшшы – падчас ачэпінаў [Szymańska i in. (red.) 2016: 302–303] альбо бласлаўлення маладых перад выездам у касцёл [Szymańska i in. (red.) 2016: 81–83]. Як *pieśni oczepinowe*, падобныя тэксты былі запісаныя ад мазавецкай дробнай шляхты [Dworakowski 1935: 115–116]. Прыпеўку з падобным тэкстам спявалі *druhny* пасля вяртання маладых з касцёла, калі іх вітала маці нявесты, у Лодзьскім ваяводстве [Skwarczyński 1984: 343], што збліжае гэта апісанне са звесткамі Ф. Чарнышэвіча.

Пісьменнік мог пачуць песню *W zielonym gaiczku* на Віленшчыне ці ўжо ў Аргенціне ад іншых палякаў. Пішучы раман пра Усходнюю Беларусь, Ф. Чарнышэвіч мог выкарыстаць знаёмы тэкст для аздабы дзеяння. Магчыма таксама, што гэта шырока распаўсюджаная польская песня выконвалася на шляхецкіх вяселлях, а сялянам не была вядомая, і таму падобных тэкстаў няма ва ўсходнебеларускіх фальклорных зборніках, якія грунтуюцца пераважна на матэрыяле, сабраным ад сялян. Супраць другой версіі, аднак, сведчыць адсутнасць адпаведнага тэксту ў падрабязным апісанні палескага шляхецкага вяселля канца 1930-х гг. у в. Асавая (цяпер Столінскі раён Брэсцкай вобласці), якое зрабіў этнограф Станіслаў Дваракоўскі, апублікаваўшы ў т. л. тэксты 20 вясельных песень [Dworakowski 1939: 57–69]. Дваракоўскі неаднаразова адзначае, што ў частцы Палесся, якую ён даследаваў, на шляхецкіх і сялянскіх вяселлях гучалі адны і тыя ж песні. Наўрад ці твор польскага паходжання, пра які пісаў Ф. Чарнышэвіч, быў бы больш распаўсюджаны ва Усходняй Беларусі ў 1918 г., чым у міжваенны перыяд, калі працаваў С. Дваракоўскі, у частцы Палесся, якая ўваходзіла ў склад польскай дзяржавы.

Этнамузыкалаг Томаш Новак класіфікуе песню *W zielonym gaiczkę skowroneczek nuci* як непрымеркаваную (*powszechna*) і любоўную (*miłosna*) і лічыць, што яна набыла функцыі вясельнай для сялян у вёсках пад Вільняй падчас “вынаходніцтва” новага абрадавага рэпертуару, якое стала вынікам прыняцця польскай нацыянальнай ідэнтычнасці і польскіх песень ад дробнай шляхты ў XIX ст. Гэты працэс суправаджаўся знікненнем старэйшых абрадавых песень, якія выконваліся па-беларуску і па-літоўску [Nowak 2005: 127–128, 218].

Песня *Da odkryciaż, pakażyciaż!*

Песня з інцыпітам *Da odkryciaż, pakażyciaż!* пабудавана ў манеры жарту, кпінаў з удзельнікаў урачыстасці. У гэтым выпадку рытуальнаму асмеяванню падлягаюць маладыя. Па сюжэце рамана песню спяваюць родныя з боку жаніха, седзячы пры сталае ў хаце нявесты:

Da odkryciaż, pakażyciaż!
 Da sztoż tam za grafinia.
 Da sztoż tam za grafinia,
 Da czy budzić dobra haspadynia.
 Da czy ni budzić z harszka sala ciahac.
 Sala ciahac, w atymałku chawać.
 Da Hipolkaż chwaliwsia: za hranicu pajedu.
 Da Hipolkaż chwaliwsia: carsku doczku prywiazu.
 Da ahłanisiaż Hipolka na wsih nas –
 Da ni lepszaż twoja Hańka za nas

[Czarnyszewicz 2016: 271]

Адпаведнікі гэтай песні запісаны на гістарычнай Віленшчыне, дзе Ф. Чарнышэвіч мог іх пачуць на пачатку 1920-х гг.:

Ой, развяжыце дый пакажыце,
 Што там за графіня,
 Ці будзе добра гаспадыня?

[Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 98]

Гэту песню выконвалі ў в. Карвелі Астравецкага р-на падчас сустрэчы маладых у хаце жаніха, як і наступную, запісаную ў в. Занарач Мядзельскага раёна:

Адвяжыце, пакажыце,
 Што ж там за княгіня?
 А княгіня – не княгіня,
 А ці будзе гаспадыня?
 Каб ля печы не стаяла,
 З гаршка сала не цягала...

[Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 98].

На тэрыторыі Свянцянскага павета фрагмент падобнага тэксту зафіксаваны ў складзе песні, якую выконвалі ў канцы вяселля, перад ад'ездам родных нявесты з хаты жаніха [Цвірка і інш. 1978: 205]. Варыянты гэтай песні нешматлікія і вузка лакалізаваныя ў паўночна-заходняй Беларусі [Гілевіч 1979: 471, 475; Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 478], у т. л. у Вілейскім раёне, адкуль паходзіла жонка Ф. Чарнышэвіча.

Адпаведнік другой часткі песні, прыведзенай Ф. Чарнышэвічам, занатаваны ў в. Шутавічы Смаргонскага раёна:

А чаму ж ты, млоды Васілька, наманіў?
 А ты казаў, што за граніцу паедзеш,
 А ты казаў, царскую дачку прывязеш.
 Агляніся, млоды Васілька, на ўсех нас,
 Чым лепшая царская дачка за ўсех нас?
 (кожны радок паўтараецца двойчы)
 [Варфаламеева (рэд.) 2006: 396]

Такім чынам, нешматлікія запісы тэкстаў вясельных песень, якія можна лічыць варыянтамі песні *Da odkryciaż, pakażyciaż!*, пададзенай у рамане *Надбярэзінцы*, зроблены на гістарычнай Віленшчыне, дзе Ф. Чарнышэвіч жыў на пачатку 1920-х гг. Варыянты занатаваны ў т. л. на тэрыторыі сучасных Віленскага і Смаргонскага раёнаў, недалёка ад мясцін, дзе пісьменнік служыў у паліцыі і з якіх паходзіла яго жонка. Запісаў падобных тэкстаў ва Усходняй Беларусі не выяўлена.

Песня *A my prosimy Hipolka z powagi*

У частцы рамана, дзе прыведзена наступная песня, раптоўна з'яўляецца постаць аўтара, хаця амаль увесь твор напісаны ад трэцяй асобы:

Kiedy przyszło do żegnania się z rodziną, dziewczęta zaśpiewały pieśń, trzy strofki, które pozostały w mojej pamięci:

A my prosimy Hipolka z powagi,
 Żeby nie było Hańce zniewagi.
 – Żeby nie stała nocka pod okienkiem,
 Żeby nie ocierała łezki rękawkiem.
 Żeby nie była powietka za chatkę,
 Żeby nie była sąsiadka za matkę...
 [Czarnyszewicz 2016: 303]

Адпаведна сюжэту рамана, гэта песня прагучала ў момант ад'езду маладых з хаты нявесты. Выказванне аўтара ад першай асобы ў іншай частцы *Надбярэзінцаў* біёграфы Чарнышэвіча лічаць магчымай

рэдактарскай недапрацоўкай і рэшткай першапачатковага тэксту ўспамінаў, пераробленых пазней у раман [Bajków, Maksimiuk 2024: 259]. Калі б у апісанні вяселля адбылося тое ж самае, то гэта сведчыла б на карысць таго, што песню *A ty prosimy Hipolka z rowagi* Чарнышэвіч сапраўды чуў у родных мясцінах.

Падобныя песні па-беларуску сустракаюцца па ўсёй краіне. Тэксты амаль ідэнтычныя польскамоўнаму варыянту, пададзенаму Ф. Чарнышэвічам, але па-беларуску, занатаваны ў в. Харомцы Акцябрскага раёна [Захарава 1984: 168] і ў в. Нарач Мядзельскага раёна. Улічваючы, што в. Нарач знаходзіцца блізка ад мясцін, дзе Ф. Чарнышэвіч жыў на пачатку 1920-х гг., працытуем тэкст адтуль цалкам:

Просім ў цябе, наш Ванячка, спавагі,
Каб ня было нашай Марынца знявагі:
Каб ні стаяла цёмнай ночкаю пад акном,
Каб не ўцірала дробных слёзак падалком.
Каб ня была паветачка за хатку,
Каб ня была суседачка за матку
(кожны радок пайтараецца двойчы)
[Варфаламеева (рэд.) 2010: 546]

Такое моцнае падабенства тэкстаў можа сведчыць на карысць таго, што песню *A ty prosimy Hipolka z rowagi* Чарнышэвіч добра запамніў менавіта на Віленшчыне. Варыянт з в. Нарач гучаў у канцы вяселля ў хаце маладога. Падобны тэкст, але са зваротам да нявесты, зафіксаваны ў в. Рыбакі Смаргонскага раёна – зусім недалёка ад в. Войстам, дзе Ф. Чарнышэвіч служыў у паліцыі, – з пазнакай “як пакідаюць маладую ў маладога: *Прасі, Галячка, свайго Мішачку спавагі...*” [Варфаламеева 1998: 120].

Падобныя песні сустракаюцца і недалёка ад родных мясцін Ф. Чарнышэвіча ва Усходняй Беларусі. Напрыклад, варыянт, запісаны ў суседнім з Клічаўскім Асіповіцкім р-не ў 1927 г., дзе, аднак, адрасатам песні з’яўляецца не малады, як у рамане, а сваты:

Ох вы, свашачкі, ох вы, пташачкі,
Просім вас,
Каб не было нашаму дзіцяці
Ганьбы ў вас...
[Цвірка і інш. 1978: 450]

Гэту песню выконвалі на другі дзень вяселля ў хаце жаніха, калі ад’язджалі сваякі нявесты. Такая ж прымеркаванасць песні і зварот у ёй да сватоў зафіксаваны па ўсёй Беларусі [Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 337–341; Варфаламеева 1998: 107; Варфаламеева (рэд.) 2006: 412;

Новак 2014: 76]. Проста з пазнакай “застолле ў маладога” падобны тэкст запісаны ў в. Гайна Лагойскага раёна [Варфаламеева 2017, CD: 75]. Запісы сустракаюцца ў т. л. у Вілейскім (в. Карпавічы) [Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 338] і ў недалёкіх ад Клічаўскага Чэрвеньскім (в. Волма) [Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 338] і Пухавіцкім (в. Седча) [Варфаламеева (рэд.) 2010: 546] раёнах. У в. Берлеж таго ж раёна падобную песню спявалі, прывёзшы нявесту да жаніха [Цвірка і інш. 1978: 499]. У падобным творы з в. Засецце Дзятлаўскага раёна, у адрозненне ад больш распаўсюджанага звароту да сватоў на пачатку песні – зварот да “суседачак” [Варфаламеева 1998: 108], як і ў в. Кашалёў Буда-Кашалёўскага раёна [Новак 2010: 66], а варыянт з в. Уздрыгалавічы Вілейскага раёна пачынаецца зваротам да швагра [Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 338, 341].

Падобны тэкст быў часткай песні, якую на Наваградчыне выконвалі, калі маладая з’язджала з роднай хаты [Стагановіч 2012: 118], а ў Свянцянскім павеце – перад ад’ездам сваякоў нявесты з хаты жаніха [Цвірка і інш. 1978: 205]. На Палессі такую песню спявалі родныя нявесты, прыходзячы пасля вяселля да маладых у адведзіны (*пярэзвы ці перажоў*) [Захарава 1984: 48; Варфаламеева 2017, CD: 76].

Фрагмент тэксту, падобны да прыведзенага Ф. Чарнышэвічам, запісаны ў Ашмянскім павеце ў складзе песні, якую выконвалі для маці нявесты ў хаце жаніха, просячы яе навучыць зяця добра абыходзіцца з дачкой [Цвірка і інш. 1978: 276]. Падобны фрагмент сустракаецца таксама ў песні з в. Несіна Лепельскага раёна, у якой апавядаецца пра прыезд *прыдана*²⁰ у хату жаніха [Малаш, Мажэйка, Фядосік (рэд.) 1988: 251]. Як бачым, выкананне аналізаванай песні можа прымяркоўвацца да розных частак вясельнага абраду, але найчасцей яе спявалі ў хаце жаніха, бліжэй да канца вяселля. Толькі на Наваградчыне частку падобнага тэксту выконвалі ў складзе песні, што гучала на тым жа этапе вяселля, што і ў рамане *Надбярэзінцы* – падчас ад’езду маладой з роднай хаты. У любым выпадку найчасцей падобныя песні завяршаюць пэўны этап вяселля і выконваюцца перад ад’ездам з хаты нявесты ці жаніха.

Адзін з аўтараў беларускага эмігранцкага часопіса “Веда”, што выходзіў у Нью-Ёрку, Др. П. Янучонак²¹, лічыў, што Чарнышэвіч “падаець за польскую перакладзеную на польскую мову беларускую песьню” [Янучонак 1952: 334; Bajków, Maksimiuk 2024: 440, 442], маючы на ўвазе *A ty prosimy Hipolka z powagi*. Калі гэта сапраўды Ян Станкевіч, то ён

²⁰ Гасцей з боку нявесты.

²¹ Падобна, што гэта адзін з псеўданімаў рэдактара Яна Станкевіча, які падпісваўся таксама “Ян Янушонак” і “Д-р Я. Станкевіч”.

мог ведаць пазначаную песню з маленства, бо нарадзіўся ў в. Арляняты Ашмянскага пав. (цяпер Смаргонскі раён) – недалёка ад мясцін, дзе Чарнышэвіч жыў у 1920-х. Гэта дадатковае сведчанне на карысць таго, што на Віленшчыне песня бытавала ў беларускамоўным варыянце.

Такім чынам, тэксты, падобныя да *A my prosimy Hipolka z powagi*, які прыводзіць Ф. Чарнышэвіч у якасці песні на ад'езд вяселля з хаты маладой, сустракаюцца ў розных частках Беларусі, у т. л. досыць блізка ад родных мясцін пісьменніка (Асіповіцкі, Пухавіцкі і Чэрвеньскі раёны) і на Віленшчыне (Свянцянскі і Ашмянскі паветы, Смаргонскі, Вілейскі і Мядзельскі раёны). Можна зрабіць выснову, што Ф. Чарнышэвіч мог пачуць такую песню і ва Усходняй, і ў Заходняй Беларусі, у т. л. на ўласным вяселлі. Варта, аднак, звярнуць увагу, што тэкст, амаль ідэнтычны прыведзенаму ў рамане, быў запісаны ў в. Нарач Мядзельскага раёна – у Заходняй Беларусі. У гэтым жа рэгіёне сустракаецца прымеркаванасць песні такая ж, як у Чарнышэвіча, – на ад'езд маладой. У той жа час моцны аргумент за тое, што пісьменнік пачуў песню *A my prosimy Hipolka z powagi* ў сваіх родных мясцінах ва Усходняй Беларусі – каментар ад першай асобы пры тэксце песні, які, магчыма, сведчыць на карысць таго, што гэты фрагмент рамана быў перароблены з тэксту ўспамінаў.

ВЫСНОВЫ

Аналіз апісання ўсходнебеларускага вяселля ў рамане Ф. Чарнышэвіча *Надбярэзінцы* дазваляе зрабіць выснову, што абрадавая частка цырымоніі, якая мае слаба выражаную рэгіянальную спецыфіку, паказана этнаграфічна дакладна. Канфлікт, які вынікае з адсутнасці ў дробнай шляхты з роднай вёскі нявесты на тэрыторыі сучаснага Клічаўскага раёна старажытнага вясельнага звычаю пасаду маладой на дзяжу, які ўсё яшчэ бытуе ў 1918 г., калі адбываецца апісанае ў рамане вяселле, у бялыніцкай шляхты і, верагодна, у навакольных сялян, адлюстроўвае зменлівасць вясельнага абраду і ўзрастанне розніцы між шляхецкім і сялянскім побытам. У іншых частках Беларусі, напрыклад, на Палессі і Гарадзеншчыне, у канцы XIX – пачатку XX ст. адбываюцца падобныя працэсы.

Параўнанне тэкстаў вясельных песень, якія пісьменнік падаў нібыта па памяці [Czarnyszewicz 2016: 303], з навуковымі этнаграфічнымі крыніцамі не дазваляе станоўча адказаць на пытанне, ці мог Ф. Чарнышэвіч чуць іх усе ва Усходняй Беларусі, дзе жыў да пачатку 1920-х гг. Тэкстаў, падобных да *Chodźcie dziewczęta do chaty*, у этнаграфічных крыніцах не выяўлена. Варыянты песні з інцыпітам *A my prosimy Hipolka z powagi* сустракаюцца па ўсёй Беларусі, запісаны і недалёка ад родных мясцін

пісьменніка, і на Віленшчыне, дзе ён жыў у 1921–1924 гг. і адкуль паходзіла яго жонка Станіслава. Тэксты, падобныя да песні *Da odkryciaż, rakazyciaż!*, вузка лакалізаваныя ў паўночна-заходняй Беларусі, і можна сцвярджаць, што адпаведны тэкст у рамане *Надбярэзінцы* паходзіць з Віленшчыны. Песня *W zielonym gaiczkę kanarejek puci* – агульнапольская, на тэрыторыі Беларусі запісана толькі па-польску, у той час як астатнія дзве прааналізаваныя песні – па-беларуску. Ф. Чарнышэвіч мог яе пачуць у Заходняй Беларусі альбо ўжо ў эміграцыі ў Аргенціне, куды пераехаў у 1924 г., ад іншых палякаў²².

Такім чынам, апісанне ўсходнебеларускага вяселля ў рамане *Надбярэзінцы* нельга лічыць этнаграфічнай крыніцай, бо ў ім Ф. Чарнышэвіч выкарыстаў песні і з Усходняй, і з Заходняй Беларусі²³.

References

- Bajków Bartosz, Maksimiuk Diana. 2024. *Florian Czarnyszewicz. Biografia*, t. 1: *Znad Berezyny nad La Platę*. Białystok–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Cieśluk Krystyna. 2013. *Ocalić od zapomnienia – dawne ludowe tradycje weselne w gminie Lipsk*. „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 19: 183–224.
- Cvirka Kastus', Mažejka Zinaida, Bandarčyk Vasil', Fjadosik Anatol' (ukl. i rėd.). 1978. *Vjaselle: Abrad*. Minsk: Navuka i tėchnika [Цвірка Кастусь, Мажэйка Зінаіда, Бандарчык Васіль, Фядосік Анатоль (укл. і рэд.). 1978. *Вяселле: Абрад*. Мінск: Навука і тэхніка].
- Czarnyszewicz Florian. 2016. *Nadbereżyńcy*. Kraków: Arcana.
- Czarnyszewicz Florian. 2017. *Losy pasierbów*. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Dworakowski Stanisław. 1935. *Zwyczajne rodzinne w powiecie Wysoko-Mazowieckim*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Dworakowski Stanisław. 1939. *Szlachta zagrodowa we wschodnich powiatach Wołynia i Polesia*. Warszawa: Komitet do spraw szlachty zagrodowej.
- Gura Aleksandr. 2009. *Posad*. V: Nikita Tolstoj (red.). *Slavjanskije drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*. T. 4. Moskva: Meždunarodnye otnošenija. 183–186 [Гура Александр. 2009. *Посад* (183–186). В: Никита Толстой (ред.). *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 4. Москва: Международные отношения. 183–186].
- Hilevič Nil (ukl). 1979. *Liryka belaruskaha vjasellja*. Minsk: Vyšėjšaja škola [Гілевіч Ніл (укл). 1979. *Лірыка беларускага вяселля*. Мінск: Вышэйшая школа].
- Januščonak Dr. P. 1952. *Trahedija z' njas'vedamas'ci (z' historyi Belarusi XIX–XX stahodz'dzjaŭ)*, “Veda” 11–12(16–17) (listapad – snežan'): 321–334 [Янучонак Др. П. 1952. *Трагедыя*

²² Біёграф пісьменніка Б. Байкаў скаментаваў гэты тэзіс падчас аднаго з публічных выступаў аўтаркі. Даследчык паведаміў, што ў эміграцыі Ф. Чарнышэвіч кантактаваў пераважна з палякамі-выхадцамі з тэрыторыі сучаснай Беларусі, а не Польшчы. Да таго ж, шмат распавядаць пра традыцыйную культуру сваіх родных мясцін магла жонка пісьменніка. Зрэшты, уласнае вяселле Ф. Чарнышэвіча таксама прайшло на Віленшчыне.

²³ Да падобных выскоў аўтарка артыкула прыйшла, аналізуючы апісанне валачобнага абраду ў рамане *Wicik Żuwica*, дзеянне якога таксама адбываецца ў родных мясцінах пісьменніка. Частка вынікаў гэтага даследавання ўжо апублікавана [Ляшкевіч 2025], а частка яшчэ праходзіць рэцэнзію.

- зь нясьведамасьці (зь гісторыі Беларусі XIX–XX стагодзьдзяў), “Веда” 11–12(16–17) (лістапад – снежань): 321–334].
- Leshkevich Alena. 2022. *Apisanne šliachieckaha palieskaha viasiellia 1930-ch hh. u Stanislava Dvarakouškaha i sučasnyja zapisy pa jaho sliadach*. “Bielaruski fałklor: Materyjaly i dasliedavanni” 9: 228–254 [Ляшкевіч Алена. 2022. *Апісанне шляхецкага палескага вяселля 1930-х гг. у Станіслава Дваракоўскага і сучасныя запісы па яго слядах*. “Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні” 9: 228–254].
- Leshkevich Alena. 2025. *Apisanne abrađa valačobnictva ŭ ramane Flaryjana Čarnyšëviča “Vicik Žyvica” jak ètnahrafičnaja krynica*. “Bielaruski fałklor: Materyjaly i dasliedavanni” 12: 169–189 [Ляшкевіч Алена. 2025. *Апісанне абрада валачобніцтва ў рамане Фларыяна Чарнышэвіча “Віцік Жывіца” як этнаграфічная крыніца*. “Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні” 12: 169–189].
- Majchrzak Józef. 2014. *Folklor ziemi kępińskiej*. Kępno: Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego.
- Malaš Leanila, Mažëjka Zinaida, Hrynblat Masej, Fjadosik Anatol’ (ukl. i rëd.). 1981. *Vjaselle: Pesni*. U 6-ci kn. Kn. 2. Minsk: Navuka i tэхnika [Малаш Леаніла, Мажэйка Зінаіда, Грынблат Масей, Фядосік Анатоль (укл. і рэд.). 1981. *Вяселле: Песні*. У 6-ці кн. Кн. 2. Мінск: Навука і тэхніка].
- Malaš Leanila, Mažëjka Zinaida, Fjadosik Anatol’ (ukl. i rëd.). 1988. *Vjaselle: Pesni*. U 6-ci kn. Kn. 6. Minsk: Navuka i tэхnika [Малаш Леаніла, Мажэйка Зінаіда, Фядосік Анатоль (укл. і рэд.). 1988. *Вяселле: Песні*. У 6-ці кн. Кн. 6. Мінск: Навука і тэхніка].
- Malaš Lieanila. 1989a. *Pasad*. U: Ivan Šamjakin (rëd.). *Etnahrafija Bielarusi: encykłapiedyja*. Minsk: Bielaruskaja savieckaja encykłapiedyja. 390–391 [Малаш Леаніла. 1989а. *Пасад*. У: Іван Шамякін (рэд.). *Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя*. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя. 390–391].
- Malaš Lieanila. 1989b. *Vjaselle*. U: Ivan Šamjakin (rëd.). *Etnahrafija Bielarusi: encykłapiedyja*. Minsk: Bielaruskaja savieckaja encykłapiedyja. 126–128 [Малаш Леаніла. 1989b. *Вяселле*. У: Іван Шамякін (рэд.). *Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя*. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя. 126–128].
- Mazurowski Zygmunt. 1927. *Cisownicka pieśń ludowa*. Luków: nakładem autora.
- Mixajlec Mixail. 2017. *Raman Flaryjana Čarnyšëviča “Nadbjarëzincy” jak krynica vyvučënnja kul’tury paljakaŭ Uschodnjaj Bielarusi pačatku XX st*. U: Valjancin Mixedz’ka (rëd.). *Belarus’ u XIX–XXI st.: ètnakul’turnyja tradycy i nacyjanal’na-dzjaržaŭnyja pracësy*. Homel’: HDU imja F. Skaryny. 196–202 [Міхайлец, Міхаіл. 2017. *Раман Фларыяна Чарнышэвіча “Надбярэзінцы” як крыніца вывучэння культуры палякаў Усходняй Беларусі пачатку XX ст.* У: Валянцін Міхедзька (рэд.). *Беларусь у XIX–XXI ст.: этнакультурныя традыцыі і нацыянальна-дзяржаўныя працэсы*. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны. 196–202].
- Nowak Tomasz M. 2005. *Tradycje muzyczne społeczności polskiej na Wilenszczyźnie*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Novak Valiancina. 2010. *Fałklarystyka: tekst liekcyi pa temie “Riehijanaŭnyja asablivasci viasielnych tradycy” dla studentaŭ spiecjalnasci 1- 21 05 01 “Bielaruskaja filalohija”*. Homieł: HDU imia F. Skaryny [Новак Валянціна. 2010. *Фалькларыстыка: тэкст лекцыі па тэме “Рэгіянальныя асаблівасці вясельных традыцый” для студэнтаў спецыяльнасці 1- 21 05 01 “Беларуская філалогія”*. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны] [online] <https://elib.gsu.by/bitstream/123456789/1887/1/%D0%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%9A%D0%92~4.pdf> [15.07.2024].
- Novak Valiancina (red.). 2014. *Hlyboččyny duchoŭnasci hlybini: narodnaja duchoŭnaja kul’tura Hlybockaha rajona*. Minsk: BieŁTA [Новак Валянціна (рэд.). 2014. *Глыбоччыны духоўнасці глыбіні: народная духоўная культура Глыбоцкага раёна*. Мінск: БЕЛТА].
- Polskie pieśni z Grodzieńszczyzny* [online] <https://www.polskiepiесni.pl/> [10.06.2024].

- Stahanovič Maryja. 2012. *Maе ўспаміны*. Minsk: Limaryus [Стагановіч Марыя. 2012. *Мае ўспаміны*. Мінск: Лімарыус].
- Szymańska Janina, Dahlig Piotr, Przerębski Zbigniew, Belawski Ludwik (red). 2016. *Podlasie. Część II. Pieśni i obrzędy rodzinne*. Warszawa: Instytut sztuki PAN.
- Skwarczyński Zdzisław. 1984. *Przyśpiewki weselne Jezowa i okolic*. „Prace Polonistyczne” 40: 335–372.
- Varfalameeva Tamara. 1998. *Pesni belaruskaha Panjamonnja*. Minsk: Belaruskaja navuka [Варфаламеева Тамара. 1998. *Песні беларускага Панямоння*. Мінск: Беларуская навука].
- Varfalameeva Tamara (red.). 2006. *Tradycyjnaja mastackaja kul'tura belarusaj*. U 6 t. T. 3. *Hrodzenskaje Panjamonne*. U 2 kn. Kn. 1. Minsk: Vyšejšaja škola [Варфаламеева Тамара (рэд.). 2006. *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*. У 6 т. Т. 3. *Гродзенскае Панямонне*. У 2 кн. Кн. 1. Мінск: Вышэйшая школа].
- Varfalameeva Tamara (red.). 2010. *Tradycyjnaja mastackaja kul'tura belarusaj*. U 6 t. T. 5. *Cėntral'naja Belarus'*. U 2 kn. Kn. 1. Minsk: Vyšejšaja škola [Варфаламеева Тамара (рэд.). 2010. *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*. У 6 т. Т. 5. *Цэнтральная Беларусь*. У 2 кн. Кн. 1. Мінск: Вышэйшая школа].
- Varfalameeva Tamara. 2017. *Sjamejnyja abrađy i zvyčai* (z CD). Minsk: Vyšejšaja škola [Варфаламеева Тамара. 2017. *Сямейныя абрады і звычай* (з CD). Мінск: Вышэйшая школа].
- Wesele kresowe* [online] https://zl.pawet.net/zl/1996_21/12.html [10.06.2024].
- Zacharava Viera (ukl. i red.). 1984. *Palieskaje viasiellie*. Minsk: Vydaviectva “Univiersiteckaje” [Захарава Вера (укл. і рэд.). 1984. *Палескае вяселле*. Мінск: Выдавецтва “Універсітэцкае”].
- Zadencka Maria. 1995. *W poszukiwaniu utraconej ojczyzny: obraz Litwy i Białorusi w twórczości wybranych polskich pisarzy emigracyjnych*. Uppsala: AUU.

STRESZCZENIE: W artykule poddano analizie opis wesela w powieści *Nadbereżyńcy* (1942) autorstwa polskiego pisarza Florian Czarneckiego (1900–1964), pochodzącego ze wschodniej Białorusi. Według fabuły obrzęd ma miejsce w 1918 r. w drobnoszlacheckiej wsi Smolarnia. Pierwowzorem Smolarni była wieś Peresieka, w której pisarz mieszkał w latach 1911–1920 i która już nie istnieje, a której najbliższą współczesną miejscowością jest wieś Ubołoń w rejonie kłiczewskim (obwód mohylewski, wschodnia Białoruś). Znając czas i miejsce, w którym odbyło się opisywane wesele, autorka artykułu porównała niektóre elementy obrzędu z danymi ze źródeł etnograficznych. Do analizy porównawczej wybrano elementy najlepiej oddające specyfikę regionalną wesela (pieśni), a także *posad* – część ceremonii, która mogła przebiegać inaczej na weselach drobnoszlacheckich i chłopskich. Analiza wykazała, że w powieści *Nadbereżyńcy*, której akcja rozgrywa się we wschodniej Białorusi, autor wykorzystał także szczegóły etnograficzne charakterystyczne dla zachodniej Białorusi, gdzie mieszkał na początku lat 20. XX w.

SŁOWA KLUCZOWE: obrzędy rodzinne, wesele, pieśni weselne, Florian Czarnecki, Polacy białoruscy, drobna szlachta.

АНАТАЦЫЯ: У артыкуле аналізуецца апісанне вясельнага абраду ў рамане *Надбярэзінцы* (1942) польскага пісьменніка родам з Усходняй Беларусі Фларыяна Чарнышэвіча (1900–1964). Згодна з сюжэтам, вяселле адбываецца ў 1918 г. у дробнашляхецкай вёсцы Смалярня. Яе прататыпам стала вёска Перасека, дзе пісьменнік жыў у 1911–1920 гг. і якая ўжо не існуе; бліжэйшыя населены

пункт – в. Убалаць Клічаўскага раёна. Ведаючы час і месца, дзе адбывалася апісанае вяселле, аўтарка артыкула параўнала некаторыя складовыя часткі абраду са звесткамі з этнаграфічных крыніц. Для параўнальнага аналізу былі выбраны элементы, якія ў найбольшай ступені адлюстроўваюць рэгіянальную спецыфіку вяселля (песні), а таксама *пасад* – частку абраду, якая магла праходзіць па-рознаму на шляхецкіх і сялянскіх вяселлях. Аналіз паказаў, што ў рамане *Надбярэзінцы*, дзеянне якога разгортваецца ва Усходняй Беларусі, аўтар выкарыстаў этнаграфічныя дэталі, характэрныя для Заходняй Беларусі, дзе ён жыў у пачатку 1920-х. гг.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: сямейныя абрады, вяселле, вясельныя песні, Фларыян Чарнышэвіч, беларускія палякі, дробная шляхта.